

niet rationeel is te benaderen en wat men niet in begrijpelijke termen kan uitdrukken.

De fout, die de „Erlebnis”-paedagogiek aankleeft, is dan ook deze, dat ze meer kunst dan wetenschap is, meer gedicht dan gedachte, meer werkplan dan werkelijkheid.

Het experimenteel onderzoek van *Gruebner* toonde reeds, dat de innerlijke beleving zich primair richt op het beleven van een waarde. Maar dan speciaal, althans bij jongere kinderen en ook nog bij vele oudere, op het emotioneele element, dat in het contact met het object in het subject zich laat gelden. De psychologische onderzoekingen over de waardebeleving hebben duidelijk aangetoond, dat de wijsgeerige theorie van het „Erlebnis” volgens *Dilthey*, *Scheler* en andere mannen van de „Erlebnis”-school niet houdbaar is. Immers al deze theorieën berusten op de gedachte van een versmelting van subject en object in het „Erlebnis”.¹⁶⁷⁾ Maar de experimenteele onderzoekingen hadden als resultaat, dat vast kwam te staan, dat in het „Erlebnis” duidelijk de oorspronkelijke dualiteit van object en subject der kennis wordt gehandhaafd, en dat wel zóó, dat het object primair en eigensoortig is.¹⁶⁸⁾

Wij zijn hier zoo ver gekomen om eraan te herinneren, dat in de uit het idealisme geboren „Erlebnis”-theorie toch ook altijd een rationalistische trek ligt. Het is de oude fout van het rationalisme om juist de tweeheid van subject en object niet te willen handhaven.¹⁶⁹⁾ Het occasionalisme,¹⁷⁰⁾ de theorie van de harmonia praestabilita¹⁷¹⁾, of de opvatting van de aanschouwing der ideeën in God¹⁷²⁾, of wel de meening, dat denken en zijn beschouwd moeten worden als wezenlijk één, zijn altijd slechts pogingen geweest van het rationalisme en het idealisme om aan de klem van de tweeheid van subject en object te ontkomen. Het idealisme meent, dat wij tot het ding zelf niet kunnen komen en slechts de voorstelling van het ding bewust hebben. Wij kunnen, zoo zegt men, alleen de gedachte, niet het ding denken. De physiologie der zintuigen wordt te hulp geroepen om dit idealisme steun te geven. En tenslotte poogt men consequent te handhaven, dat de weg der kennis slechts de weg is die eindigt bij onze voorstellingen; en dat wij deze kennis niet op meer ideale wijze kunnen aanwenden dan door ontwikkeling van het zelf, om zoo uitdrukking te geven aan wat de geest, de idee, ons aan objectivering van zichzelf doet verstaan.¹⁷³⁾ In de „Erlebnis”-school treden op die wijze allerlei tendenzen naar voren, die duidelijk maken, dat zelfs de phaenomenologie naar de methode van *Dilthey* of *Scheler*, met haar Hegeliaansch klinkende termen, ten laatste rust op de grondstelling van een synthetische eenheid tusschen geest en stof, welke allengs leidt tot een aanvaarden van de opvatting, dat het